

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1
Yıl/Year: 2025, s. 167-185
DOI: 10.33399/biibfad.1657381
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 13/03/2025 Kabul/ Accepted: 02/05/2025
Makale Türü: Derleme

Politik Interregnum Zamanlarında Yaşamak: Bauman Düşüncesinde İdeal Bir Tip Olarak Retrotopia ya da Nostalji

Living in an Age of Political Interregnum: Retrotopia or Nostalgia as an Ideal Type in Bauman's Thought

Deniz KUNDAKÇI*

Öz

Bu çalışma, çağdaş toplumdaki sosyal ve politik dönüşüme ilişkin analizleriyle tanınan eleştirel düşünür Zygmunt Bauman'ın retrotopia kavramı ve bu kavramın kuramsal boyutlarını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Bauman, tüm çalışmalarında toplumsal bir gelecek vaadi olan "ütopya" kavramını merkeze almış olsa da, "retrotopia" adındaki son çalışmasında geleceğe dair kolektif ve politik umutlarını yitiren akışkan (geç) modern toplumların değişim sancılarını konu edinmektedir. Kavramın işaret ettiği toplumsal değişimin kökeninde, günümüz toplumlarında politika (devlet) ve iktidar kavramlarının birbirinden ayrılmış olduğu iddiası yer almaktadır. Tartışmanın kapsamı, Bauman'ın kendi kuramsal katkıları ve çağdaş politik ve toplumsal süreçlere dair analizleri bağlamında ele alınacaktır. Çalışma, Bauman'ın retrotopia kavramının mevcut politik ve kültürel değişimleri anlamlandırmada ideal bir tip ya da kavramsal bir izlek olarak kullanılabileceği önerisini sunmaktadır. Retrotopia bu nedenle mevcut toplumun gündelik deneyimlerini görünür ve daha anlaşılır kılan bir model veya gerçekliği analiz etmeye yarayan bir araç olarak okunabilir. Ayrıca retrotopik düşüncelerin, farklı tarihsel yörüngelere eğilimli olsalar da, "şimdiki" zamanın üstesinden gelme konusunda, paradoksal bir biçimde ütopyacı idealler ile benzer bir çaba içinde oldukları düşünülmektedir. Çalışmada çağdaş politik ve sosyal olayların analiz edilmesinde başvurulabilecek bir kuramsal izlek hakkında, betimleyici ve yorumlayıcı bir yöntem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Retrotopia, nostalji, interregnum, akışkan modernite, Bauman

JEL Kodları: J88; Z13

Abstract

This study aims to put forward the concept of retrotopia and the theoretical dimensions of this concept by critical thinker Zygmunt Bauman, who is known for his analyses of social and political transformation in contemporary society. Although Bauman has focused on the concept of "utopia", which is a promise of a social future, in all his works, he deals with the pains of change of liquid (late) modern societies that have lost their collective and political hopes for the future in his last work called "retrotopia". At the origin of the social change that the concept points to is the claim that the concepts of politics (state) and power are separated from each other in today's societies. The content of the discussion will be considered in the context of Bauman's theoretical contributions and his analyses of contemporary political and social processes. The study proposes that Bauman's concept of retrotopia can be used as an ideal type or conceptual path to make sense of current political and cultural changes. Retrotopia can therefore be read as a model that makes the everyday experiences of current society visible and more understandable, or as an instrument for analyzing reality. Retrotopian ideas are also thought to paradoxically engage in a similar effort to utopian ideals in overcoming the "present", even though they tend toward different historical trajectories. In the

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dkundakci@kastamonu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7331-5682>.

study, a descriptive and interpretative method was used regarding a theoretical path that can be used in analyzing contemporary political and social events.

Keywords: Retrotopia, nostalgia, interregnum, liquid modernity, Bauman

JEL Codes: J88; Z13

1. GİRİŞ: INTERREGNUM YA DA İKTİDARINI YİTİRMİŞ BİR POLİTİKA

Zygmunt Bauman günümüzde yaşanan dönemi bir tür *interregnum* aşaması olarak değerlendirir. *Interregnum* terimi esasen “ara dönem” (ya da fetret dönemi) olarak da tanımlanabilecek olan bir sürece işaret eder. Terim, eski düzenin anlam kodlarının ortadan kalktığı ve toplumsal düzen normlarının mevcut duruma cevap vermeye yetmediği; ancak yeni egemenlik biçimlerinin ise henüz tasarım aşamasında olduğu için yürürlüğe girmediği bir süreci adlandırmak için kullanılmıştır. Bu “geçiş töreni”, sökülen yapıların yerlerini neye bırakacağının henüz bilinmediği; ancak “yeni”nin ise, oluşum ve doğum sürecini içine alan bir dönemin ifadesidir (Bauman, 2012: 49; Bauman ve Bordoni, 2018: 110). Bu açıdan *interregnum* henüz güvenli kalkış noktaları bulunmayan bir belirsizlik ve öngörülemezlik durumu olarak da değerlendirilebilir.

Aslına bakılırsa söz konusu Latince kavram, *inter* (arasında) ve *regnum* (iktidar/güç) sözcüklerinin birleşiminden oluşmakta olup, daha çok tarih disiplini açısından bir anlam ifade eder. Kavram, hükümdarların ölüm, savaş ve taht mücadeleleri gibi birtakım sebeplerden dolayı idarelerinin kesintiye uğradığı ve hükümlanlığın başsız kaldığı zamanları ifade etmek için kullanılmıştır (Ivanov, 2023: 107). Tarihte bu şekilde ilk fiili ara dönem tecrübesi, Roma’nın erken dönem cumhuriyet rejiminde devletin, otorite sahibi biri (*imperium*) olmaksızın Senato tarafından yönetildiği dönemde gerçekleşmiştir. Yine İngiltere’de 1649’da Kral I. Charles’in idam edildiği ve 1660’da II. Charles’in tahta çıktığı zamana kadar geçen süredeki otorite boşluğunu vurgulamak için de benzer bir ara dönem yakıştırması yapılmıştır (Friezer, 1959: 309; Ivanov, 2023: 108).¹

Ancak kavrama, tarihi gönderimleri olmaksızın siyaset bilimi literatüründe ilk defa Antonio Gramsci tarafından başvurulmuş ve kavram, güncel politik ve toplumsal duruma ilişkin analizler için kullanılmıştır. Sözcüğe, “eskinin tam olarak öldüğü ve yeninin henüz doğmadığı” kriz gerçekliği ve onun problemleri semptomlarını ifade etmek için yer verilmiştir (Gramsci, 1971: 276). Bu açıdan *interregnum*, gerçek siyasal bir kriz ve eşik dönemidir. Gramsci’den ilham alan Zygmunt Bauman’a göre benzer şekilde *interregnum*, verili toplumsal düzende alışılmış iktidar ilişkilerinin sürdürülemez olduğu, yöneticilerin yönetim iradesini kaybettiği ve yönetilenlerin ise mevcut hukuki çerçeveye artık rıza göstermediği bir duruma karşılık gelir. Buradan hareketle Bauman, günümüz akışkan (ya da geç) modern dönem koşullarının trajik bir biçimde içinde bir tür ara dönem sancılarını taşıdığını düşünmektedir (Bauman, 2012: 49; Bauman ve Donskis, 2020: 229). Bauman’a göre bu tür dönemlerde sistem, bizzat kendisinin neden olduğu sorunları bile çözebilme kapasitesini yitirmekte ve geçmişte “sistem” olarak adlandırılan yapıya bütünleşik olan tüm unsurlar darmadağın hale gelmektedir (Bauman vd, 2024: 20, 30).

¹ Yine benzer şekilde Osmanlı Devleti’de, 1402-1413 yılları arasında İsa Çelebi, Musa Çelebi, Süleyman Çelebi ve Mehmed Çelebi arasında gerçekleşen taht mücadeleleri nedeniyle devletin neredeyse parçalanma noktasına geldiği bir ara ya da fetret dönemi yaşamıştır (Başar, 1995: 480-82).

Öte yandan *interregnum*'un temel nedeni olarak, modernliğin günümüzdeki akışkan koşullarında iktidar ve politika (devlet) arasındaki ebedi ilişkinin ciddi bir yara alması ve ulus devletlerin egemenlik yetkilerinin aşınarak yüzer-geçer bir boyuta taşınmış olması gösterilmektedir. Bu nedenle ulusal devletler Bauman'a göre, eyleme geçme güçlerini kaybetmiş ve sorunların çözümünde insanlığı neredeyse yüz üstü bırakmış durumdadır. Politik kurum ve hükümetler, giderek artan şekilde toplumsal sorunların üstesinden gelebilme kudret ve kabiliyetlerini yitirmekle baş başadır. Hâlbuki öte yanda iktidar, çok sayıda merkez arasında dağılmış bir durumda olduğu için hızla küresel ve ulus-ötesi bir nitelik kazanmaktadır. Politika, devletin sınırlarını çizdiği alana hapsolmasına karşılık; kuralları koyma özgürlüğüse piyasa egemenliğinin eline geçmiştir. Piyasa iktidarının etkisi küresel bir boyuta ulaşmış hiçbir sınır tanımazken, önceden kolektif ve kamusal çıkarlara dayanan politika kurumu ise sadece yerel düzeyde kalmakta ve dünya genelinde etkin bir rol oynayamamaktadır. Bu yüzden insanlar kamusal meselelere olan ilgilerini yitirdikleri düzeyde zamanla politikacılara olan güvenlerini de kaybetmekte ve onları giderek daha fazla hor görmektedir. Söz gelimi Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırmaya göre, insanların en çok tercih ettikleri ve arzuladıkları zevkler listesinde en üst sıralarda "kişisel alış-veriş, dışarıda yemek yeme ve film izleme" bulunmaktayken; politika ise listenin neredeyse son sırasında yer almaktadır. Hatta İngiliz toplumunun en az ilgi gösterdiği boş vakit etkinliklerinden birisi olan "sirke gitmek" ile "politik bir toplantıya katılmak" eşit derecede sevilmeyen birer aktivite olarak değerlendirilmektedir. Sadece bu örnek bile, Batı liberal demokrasilerinde politika müessesesinin gündelik yaşam içinde kaybetmiş olduğu değeri göstermesi açısından ilgi çekicidir (Bauman, 2010: 51; 2012: 50; 2018a: 16-17; 2023: 65; Bauman vd. 2024: 44). Bauman'ın (2017a) farklı şekillerde de olsa sıklıkla ifade ettiği gibi, günümüzde "politikadan bağımsız iktidar ve iktidardan yoksun bir politika" bulunmaktadır. "Bir şeyleri yapabilme yetkinliği" anlamına gelen iktidar ile "iktidarın ne şekilde kullanılacağına karar verebilme yetkinliği" olarak adlandırılabilir olan politika arasındaki mutlu evlilik son bulmuş ve politika, bir zamanlar sadece kendi tekeli altında bulunan iktidarını kaybetmiştir.

Bauman bu durumu, kökleri 1648'deki Westphalia anlaşmasına kadar geri götürülebilen ve her hükümdarın hâkim olduğu toprak parçası üzerindeki mutlak egemenliğine işaret eden politik egemenlik modelinin içine düştüğü bir kriz hali olarak değerlendirir. Hâlbuki siyasi düşünce tarihinin zirveleri olarak da adlandırılan Jean Bodin, Thomas Hobbes ve Machiavelli'nin farklı şekillerde de olsa, tartışmaya açtıkları egemenlik fikrinin en önemli özelliği, onun sınırlandırılmaz ve bölünemez olduğuna ilişkindir. Bu egemenlik fikri, Westphalia anlaşmasında *cuius regio eius religio* (hükümdar, hükmündekilerin dinini belirler) ilkesinden doğmuştur. Yani, egemen, uyrukları üzerinde öylesine mutlak bir güce sahiptir ki, onun bu iktidarı neredeyse Tanrısal bir özellik taşır. Şüphesiz bu ilke, kökleri Roma hukukuna kadar götürülebilen ve egemenin kendi egemenlik alanında ondan daha kudretli bir başka gücün olamayacağı düşüncesi ya da *rex imperator in regno suo* (hükümdar kendi hükümdarlığında imparatorudur) anlayışının doğal bir uzantısıdır. Bauman'a göre, çağdaş koşullar ise adeta bir "post-Westphalia" özelliği göstermektedir. Buna göre insanlık artık, büyükbabalarının ulus-devlet düzeyinde inşa ettikleri politik kurumların muadillerinden küresel düzeyde yoksun kalmıştır (Bauman ve Donskis, 2020: 229-235). İnsanlar arası karşılıklı bağımlılık ilişkisi, küresel düzeye ulaşmasına rağmen; bu ilişkilere karşılık gelen kolektif eylemlilik araçları ise, hala yerel nitelikte gözükmektedir:

İktidar zaten küresel; politika ise acınacak derecede yerel. Bölgesel ulus-devletler, yerel "kanun ve düzen" sağlayıcı polis karakolları; aynı zamanda küresel olarak üretilen riskler ve sorunların yerel çöp kutuları ve çöp toplama ve geri dönüştürme merkezleri haline geldiler (Bauman, 2017a: 33).

Bauman'a göre politika günümüzde sadece politikacıların yaptığı bir etkinlik türü olmaktan çoktan çıkmış ve onların ofislerinden uzak yerlerde yapılır hale gelmiştir. Politika artık, geçmişte tartışıldığı mekânlarda yani parlamentolarda, yerel konseylerde veya politik partilerde yapılan bir aktivite değildir. Bauman'ın deyişiyle "paranın, yatırım sermayesinin, işgücü piyasalarının ve meta dolaşımının gözetim ve düzenleme görevini yapmak"; devletin beceri alanının dışında ya da onun görev ve yükümlükleri olarak adlandırılan işlevler arasında tanımlanamayacak kadar geniş bir erişim alanına ulaşmıştır (Bauman, 1993: 246; Bauman ve Bordoni, 2018: 18, 22). Bu sebeple, "tüketiciler toplumu"ndan oluşan böylesi bir dünyada, Bauman'a göre, asıl iktidar sahibi ve egemen, tüketici mal piyasalarının bizatihi kendisidir. Söz gelimi, mevcut verili güç ilişkileri içinde dünyadaki en büyük ilk 10 ekonominin 51'i çok uluslu şirketlerden; sadece 49'u ise devletlerden oluşmaktadır. Ayrıca dünya ticaretinin neredeyse üçte ikisi çok uluslu endüstriyel ve finansal şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu küresel şirketlerden birisi olan *General Motors* neredeyse Danimarka kadar büyük bir ekonomik hacme sahiptir (Heywood, 2022: 125; Bauman, 2012: 50). Yine, dünyadaki yalnızca en zengin 10 kişinin toplam varlığı 2,7 trilyon dolar gibi büyük bir servete ulaşarak, dünyanın beşinci büyük ekonomisi olan Fransa'yı yakalamıştır. Gezegen nüfusunun neredeyse yüzde 11'inin yaşadığı dünyanın en fakir 49 ülkenin toplam hasılası, dünyanın sadece en zengin 3 kişinin toplam serveti kadardır (Bauman, 2013: 22; 2020: 92). Söz konusu bu durum, iktidarın, mekâna ve toprağa bağlı politik yapıdan özgürleştikçe; sınırlara dayalı geleneksel güç ilişkilerini yerinden edebildiğinin açık bir göstergesi olarak okunabilir. Piyasa egemenliğinin, ulus devletlerin aksine, sabit birer adresleri yoktur ve hiçbir yere sonsuza dek demir atmazlar.

Böyle bir atmosferde politik egemen, insanları kontrol altında tutmak ve yönetmek amacıyla başvurduğu gözetim pratikleri içerisindeki ayrıcalıklı konumunu bile çok uluslu şirketlere kaptırmış gözükmektedir. Hâlbuki modernliğin erken dönemlerinde gözetleme işleminin tek fail ve kontrol mekanizması, politik egemendi ve bu nitelik ona ayrıcalıklı olmak gibi hayati bir özellik kazandırmaktaydı. Bu yüzden erken modern dönemlerde, bireylerin mahremiyet ihlalleri konusundaki en ciddi endişe kaynağının devletin bizatihi kendisi olduğu iddiası, modern liberal toplumlarda sıklıkla dillendirilen yaygın bir motto halini almıştı. Her şeye muktedir ve en organize yapı olarak tanımlanan devletin, gözetim mekanizmalarıyla modern hayat düzenini denetleme, onu tüm olası belirsizliklerden arındırma ve kural dışı davranan bireyleri "kapatma" gibi bir dizi kurumsal müeyyidesi bulunmaktaydı. Bu nedenle okullar, kışlalar, hapishaneler, hastaneler ve fabrikalar, rastlantısal bir işlevsellığe göre değil; kural ve normlara dayalı "düzen fabrikaları" olarak çalışmıştı (Bauman, 2016: 24-26). Örneğin ünlü İngiliz yazar Henry James bile henüz on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, 1888'te kaleme aldığı *Aspern'in Mektupları* adlı romanında "gazete, telgraf, fotoğraf ve röportajcı çağında, gözlerden uzak kalmanın mümkün olmadığını" şikâyetçiydi (James, 2010: 10). Böylesine erken bir dönemde kaleme alınmış bir romanda bile, kahramanın yakındığı temel noktanın yaşadığı çağda gözetimden kaçmanın mümkün olamayacağını görmek şaşırtıcıdır. Bauman'ın sözcükleriyle, modernliğin erken tarihsel aşamasında, politik kurumlar yurttaşların özel hayatlarında bir tür "tecavüz totalitarizmi" işlevi görebilecek kadar büyük bir kudret ve iktidara sahipti (Bauman ve Bordoni, 2018: 29).

Ancak günün akışkan koşullarında, "herkesin her an kontrol edilebildiği" söyleminin ciddi bir erozyona uğradığı söylenebilir. Örneğin internet erişimini sınırlandırmaya çalışan Çin gibi güçlü uluslararası bir aktörün bu kontrol çabaları bile, biraz da alaycı bir şekilde "duvara jöle çakmak" kadar boş bir girişim olarak değerlendirilebilmektedir (Heywood, 2022: 266). Günümüzde artık "herkesin herkesi denetleyebildiği" yeni bir paradigmaya geçişten bahsedilmektedir. Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri ve bunların çok uluslu şirketler

tarafından bir iletişim hizmeti olarak sunulması, ağlar, internet, sosyal medya ve siber sistemler artık gözetlemeyi devletin himayesindeki ayrıcalıklı azınlığa özgü bir unsur olmaktan çıkarmış; bireylerin hem gözetlenen hem de gözetleyen aktif bir özne konumuna ulaşmalarına olanak sağlamıştır. Modernliğin, egemen karşısındaki pasif toplumsal özne konumundan farklı olarak, günün çağdaş toplumunun özneleri, uygulanan gözetime sosyal ağlara katılım sağlamak ve kendileri hakkındaki mahrem bilgileri gönüllü olarak paylaşmak gibi bir dürtüyle hareket etmektedir. Söz konusu durum, ilk bakışta gözetim pratiklerinin daha demokratik bir tabana yaslanmaya başladığı izlenimini uyandırıyor olsa da; bilgi ve iletişim teknolojilerinin yine çok uluslu şirketlere ait olduğu hatırlatıldığında, durumun vahameti bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bauman'a göre, makro düzeydeki sorunlara ancak yerel düzeyde çözüm önerileri sunulmak zorunda kalınması, modern politik kurumların aşınma ve bunların giderek anlamsız bir hal almasına yol açmıştır. Politik egemen, kriz, resesyon, stagnasyon veya enflasyon gibi finans piyasalarına ilişkin uluslararası düzeydeki karmaşık ve çelişkili sorunlarla, sadece yerel düzeyde başa çıkabilme olanağına sahiptir. Ekonomi, giderek politik kontrolün dışında bir alan olmaya başladıkça; devlet, yalnızca rutin bir idare etkinliğine indirgenmiş ve küresel meselelerin dayattığı kronik sorunlara yetersiz kaynaklarla çözüm bulmak zorunda bırakılmıştır (Bauman ve Bordoni, 2018: 11, 23, 34). 20. yüzyılın ilk yarısının katı modern yapılara dayalı sisteminin yerini alan akışkan modern zamanlarda, kronik ve ontolojik bir belirsizlik ve yitim duygusu ortaya çıkarmaktadır. Bauman'a göre, "böyle bir çağda yaşayanların tedirginlik, kafa karışıklığı ve endişe hali içinde olmaları neredeyse kaçınılmazdır" (Bauman, 2017b: 152). Bauman'ın ara dönem olarak adlandırdığı ve artık küresel düzeyde kendini hissettiren korku ve belirsizlik duyguları, geçmişin aksine daha iyi bir dünya tahayyüllerinden beslenen ütopyalara dayanmamaktadır. Akışkan modern koşullar kendisini retrotopia ya da nostalji adı verilen yeni arayışlara bırakmıştır.

2. RETROTOPIA YA DA NOSTALJİ

Modern insanın yüzü sürekli ileriye dönüktür ve ideal bir toplum haritası için belirsizliğin ortadan kalktığı, ancak istikrar ve kesinliğin egemen olduğu bir dünya yaratımının peşindedir. Modernliğin mükemmellik dünyası, önceden tasarlanan, öngörülerle planlanan ve eylemlerin sonuçlarının büyük bir titizlikle sınıflandırıldığı bir mekâna, yani bir *topos*'a işaret etmektedir. İnsanlığın kolektif mutluluk olanaklarını arttırmayı amaçlayan toplumsal bir imgelem ve özgürleşme miti olarak ütopyalar (*ou-topos*'lar), tek biçimli, steril, uyumlu ve homojen bir gelecek vaadiyle yüzyıllar boyunca modern insanın güzel günlere olan inancını canlı tutmuştur (Bauman, 2018b: 312-16). Ütopyalar, insanlığa geleceğe ilişkin büyük vaatler sunarken; "şimdiki zamanı" ise geleceğin muhtemel faydaları uğruna ödenmesi gereken bir bedel, göğüslenmesi gereken bir yük ya da yapılması gereken bir fedakârlık anı olarak görmüşlerdir. Modern insan, "şimdiki" zamanın sorumluluğunu almakla, dünyanın daha iyi bir yer haline getirilebileceği inancını paylaşmıştır. Bu inanç içinde "şimdi"ki anın misyonu ise, henüz vakti gelmemiş bir mutluluğa giden bir araç ya da ufuktaki "gelecek" in yedek oyuncusu olma konumudur (Jacobsen ve Wilson, 2022: 104; Bauman, 2023: 85). Modernliğin tüm alanlarına sirayet etmiş olan bu çileci, asketik alışkanlık, 19. yüzyılın edebi yapıtlarına bile çok belirgin hatlarla yansımıştır. Söz gelimi, Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı eserinde, romanın önemli karakterlerinden Devrimci Enjolras, Fransız Cumhuriyeti'nin olası geleceğinden bahsederken şu sözleri dile getirmiştir:

Yurttaşlar, geleceği gözünüzde canlandırabiliyor musunuz? Işıklarla aydınlanmış şehir caddeleri, kapı eşiklerindeki yeşil dallar, kardeş uluslar, adil insanlar,

çocukların iyiliğini düşünen yaşlılar, yaşanan anı seven bir geçmiş, özgür düşünürler, özgür inananlar...kinsiz bir dünya, atölyelerin ve okulların kardeşliği, cezanın ve ödülün herkesin onayıyla verilmesi, herkesin iş sahibi olması, herkesin hak sahibi olması, her yanda barış, kansasız, savaşırsız bir dünya, mutlu anneler!... Fransa o ulvi geleceğı doğuracak güçte. Bu doğum 19. yüzyıla damgasını vuracak... Yurttaşlar, bugün bozguna uğrasak da, zafer kazansak da bir devrim yapmış olacağız... Yurttaşlar, 19. yüzyıl büyüktür, ama 20. yüzyıl mutlu olacaktır (Hugo, 2016: 535-537).

Victor Hugo'dan yukarıdaki satırlara da yansıdığı şekliyle, modern insanın günün olası risklerine katlanabilme gücünü besleyen sihirli sözcük, "ulvi bir gelecek"tir. İnsanlığın henüz deneyimlenmemiş, ancak özlenen ve beklenen bu geleceğı ilişkin umutları, toplumsal bir "devrim" ya da sınıai "kalkınma" yoluyla genişleyen bir ilerleme fikrine dayanmaktadır. Öte tarafta günümüz insanı ise, Bauman'a göre, telafi edilemez belirsizlik duygularının üstesinden gelebilmek için artık son 500 yıldır yaptığı gibi kusursuz bir toplum tasarlama ve onu inşa etme anlayışına dayalı ütopyalara olan inancından tamamen vazgeçmiş gözükmektedir. Ütopyaların kusursuz dünya umudunun yitirilmesinin ardından günümüzde daha çok bireyselleşmiş, hayal kırıklığına uğramış, parçalanmış, kuralsızlaşmış ve özelleştirilmiş bir toplum imgelemi hâkim olmaya başlamıştır. İnsanlık, piyasalarda sıklıkla karşılaşılan finansal krizler, doğal kaynakların sürdürülebilir olmayan tüketimi, ekolojik felaketler, öngörüleemeyen göç ve göçmen problemleri, uluslararası meşruiyet krizleri ve küresel salgın gibi birçok çağdaş toplumsal zorlukla yüzleşmek zorundadır. Bauman'a göre çağdaş insan bu tarz travmatik gelişmeler karşısında yüzünü geleceğı veya alternatif gelecek vizyonlarına çevirmek yerine; artık geçmişe dönmekte ve "bir zamanlar her şeyin daha iyi yönetildiğı ve organize edildiğı hayali bir geçmişe özlem" duymaktadır (Clegg, 2018: 354; Jacobsen, 2022: 235; Bauman vd., 2024: 86). Bauman bu nedenle günün karanlık bulutları ve toplumsal kaygıları karşısında insanlığın çaresizce retrotopik fikir ve hareketlere yönelmeye başladığını ileri sürer. İnsanlığın geçmişi hatırlamasındaki temel arayışı, odak noktasını güvenlik, öngörülebilirlik ve kesinlik vaat eden geçmişin ihtişamında arama çabalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum esasen çöken ilerleme umutlarının trajik bir yan etkisidir. Bauman'a göre retrotopik eğilimlerin temel gayesi, geçmişte her şeyin daha iyi olduğu iddiasıyla, politika, ekonomi, kimlik oluşturma ve örgütlenme gibi tüm toplumsal alanlarda geçmiş düşünce ve uygulamaların yeniden geri çağırılması gerektiğini vurgulamaya çalışan bir "geri dönüş" anlayışıdır (Jacobsen ve Wilson, 2022: 104).

Bauman retrotopia'yı, ütopyanın "olumsuzlamasının olumsuzlanması" olarak tanımlar (Bauman, 2017b: 15). Buna göre ütopya adı verilen ve henüz doğmamış ve var olmayan düşsel bir gelecek ideali, şu anda var olan ve tüm ağırlığı ile kendisini hissettiren gerçekliğı olumsuzlamaktadır. *Retro* ve *ütopya* terimlerinin birleşiminden oluşan *retrotopia* ise, ütopyanın temsil ettiği geleceğı olumsuzlar ve onu bir zamanlar var olduğu düşünülen bir geçmişle yer değiştirir (Aidnik ve Jacobsen, 2019: 37). Daha açık bir şekilde ifade edilmek istenirse, gerçekliğın olumsuzlanmasıyla arzu nesnesi haline dönüşen zamansallık artık, "gelecek" değil; "geçmiş"tir. Geleceğı uzanan yol çıkmaz bir sokak görüntüsünü almaya başlayınca, ütopyacı yaşam anlayışlarından keskin bir U dönüşünün mümkün olabileceğı; ancak geçmişin olanaklarının tükenmemiş olduğu ve bu olanakların yeniden canlandırılabilceğı inancı doğmaktadır. Bu nedenle endüstriyel moderniteyle ilişkilendirilen ütöpik idealler yerlerini rahatlatıcı ve cezbedici gözükse de birçok yönden ürkütücü olan geçmişin imgelerine bırakmaktadır (Jacobsen, 2021: 113-114). Retrotopia, artık vaatleri değerini yitirmiş "gelecek"le, endişe kaynağı olan "şimdi"nin yarattığı huzursuzluk karşısında ruhsal dinginlik arayışı içindeki bireylerin geçmiş dönemlerin güvenli, istikrarlı ve alışılmış dünyasına keskin

bir geri dönüşlerini ifade eder. Söz konusu durum, kasvetli ve parçalanmış bir dünyada, başta politik kurumlar olmak üzere aşınan müesseseler karşısında güvencesiz kalan bireyin saati geri çevirmek istercesine olası tüm belirsizliklerden kaçış ya da belirsizliklere karşı bir savunma arayışı olarak okunmalıdır (Burszta, 2018: 11; Kociatkiewicz ve Kostera, 2018: 337; Boym, 2021: 15). Ancak Bauman günümüzün *retro* yönelimli bir ütopya dünyasına dönüş çabasını; korku, sefalet ve insan ıstırapının birçok kaynağından beslenen nostaljik ve umutsuz bir arayış olarak değerlendirir. Bu sebeple Bauman'ın retrotopia olarak adlandırdığı kavram aslında nostaljinin bizatihi kendisidir. Bauman'ın dünyasında retrotopia ya da nostalji, öngörülemeyen göçler, küresel iklim krizleri veya yeni ölümcül virüsler gibi insanlığın hem var olan zamandan hem de gelecek tasavvurlarından korktuğu durumlarda kendisine gerçek çözümler sağlayabilecek etkin politik arayışlardan geri çekilme ve bunun yerine politik ilgisizliğe yönelme ile birlikte baş gösteren bir tür sakinleştirici işlevi görmektedir. Erken dönem modernlikte olduğu gibi, sorunların üstesinden gelme kararlılığından vazgeçilmesinin ardından, uygarlık kendisini sorgulamayı bir yana bırakmış gözükmemektedir. Söz konusu durum çağdaş insanı politik olarak hareketsizleştirmekte, evde saklanarak kapıları kilitleme ve eski albümleri karıştırma duygularını açığa çıkarmaktadır (Jacobsen, 2021: 112; Bauman, 2005a: 5; Beilharz, 2018: 297). Çağın genel eğilimi, sorunları görmezden gelme ve geçmişte onların var olmadığı bir zamanı tahayyül etme yoluyla gerçeklikten kopma süreci olarak da düşünülebilir. Neticede idealize edilen bir "geçmiş", gerçekte var olan bir "şimdi" ile her durumda ciddi bir karşıtlık içindedir. Bu bakımdan retrotopia/nostalji, akışkan toplumdaki korku kültürüne karşı bir tür siper işlevi görürken, aynı zamanda değişime ve yeni olan her şeye şüpheyle yaklaşan ve "yabancı" veya "göçmen" gibi "öteki" statüsündeki tüm unsurlara karşı korkuyu giderek daha çok tetikleyen toplumsal bir yönelimdir. Dolayısıyla retrotopia/nostalji ile korku duygusu arasında iki yönlü ve kaçınılmaz bir döngü olduğu da düşünülebilir (Jacobsen, 2021: 112).

Retrotopia kavramının ilham aldığı "nostalji" tartışmalarının tarihselliği ise oldukça eskiye dayanır. Nostaljiye ilişkin ilk araştırma İsviçreli Doktor Johannes Hofer'in 1688'de yazdığı bir tıp tezinde tartışılmıştır. Hofer, o dönem nostaljiyi bir hastalık kategorisinde tanımlamakla birlikte; temelinde, kişinin kendi memleketine geri dönme arzusundan kaynaklanan "üzgün bir ruh hali" olduğuna inanmaktadır. Hofer hastalığı ilk kez 17. yüzyılda yerinden yurdundan edilmiş İsviçreli bir Kelt kabilesi olan Helvetlerin, Galya'ya (Fransa) gelmiş olmaları nedeniyle içine düştükleri hayal kırıklığı ve derin üzüntü üzerinden teşhis etmiştir. Hofer'in gözlemlerine göre anavatanlarından kopmuş bu insanlar, şimdiki zamanla olan bağlarını tamamen kaybetmişlerdi. Hastalar, cansız ve süzgülü bir görüntü ve her şeye karşı derin bir kayıtsızlık sergilemekte; geçmiş ile şimdi ve gerçek ile hayal arasındaki bağlantıyı yitirmişlerdi. Hastalık düpe düz bir yitim duygusuna dayalıydı. Hastalar sürekli anavatanı düşünüyor ve oraya geri dönme arzularının karşılanamaması nedeniyle sonunda bu hastalığa yakalanıyorlardı (Hofer, 1934: 380-85). "Ich will heim" (evimi istiyorum) diye haykıran bu insanların özellikle askerden kaçmalarını engellemek için İsviçre çoban ezgilerini ya da Alp şarkılarını dinlemeleri kendilerine yasaklanmıştı (Cassain, 2023: 17). Hofer, hastanın sonunda yüksek ateşe bağlı şekilde hayatını kaybettiği bu trajik hastalığı, kişinin memleketine dönme arzusundan kaynaklanan hüznü vurgulamak için Yunanca kökenli iki sözcüğün birleşimi üzerinden adlandırmıştı. Bu sözcüklerden ilki "toprağa dönüş" anlamına gelen *nosos* ile "acı veya keder" anlamlarına gelen *algos* sözcükleriydi. Sonuçta ortaya çıkan *nostalgias* (ya da nostalji), hem uzakta olunduğu için çekilen ıstırap, hem de geri dönmek için katlanılmak zorunda kalınan acı durumunu ifade eden bir tür "geri dönüş"e işaret etmekteydi. Hastalığın tedavisi ise, hasreti çekilen ve ruhsal endişelerin temel kaynağı olan anavatanına tekrar geri dönüşle mümkün olabilmekteydi (Cassin, 2023: 16; Hofer, 1934: 380-81; 386).

17. yüzyılda tıbbi bir sorun olarak sınıflandırılan ve tedavi edilmezse ciddi semptomlarla seyreden bir tür “soğuk algınlığı” olarak değerlendirilebilecek bu hastalık, 21. yüzyıla gelindiğinde artık tıbbi bir mesele olmaktan çıkmış ve sadece kültürel bir mevzu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ancak nostalji, günümüzde çaresi bulunan ve tedavi edilebilir basit bir hastalık olarak görülmek yerine, ulaştığı küresel boyut nedeniyle daha geniş gönderimleri bulunan toplumsal bir sorun ya da salgın halini almıştır (Boym, 2021: 31). Bugün nostalji, Hofer’in varsaydığı gibi sadece mekân algısıyla ilişkili değil; aynı zamanda yaşam hızının arttığı bir dönemde değişen zaman algısıyla da bağlantılı daha ciddi bir yitim duygusu olarak görülebilir.

Bauman’a göre, modern toplumun “ilerleme” mottosuyla yola çıkmasına rağmen, üzerine inşa edildiği kurumsal yapıların yıkılmasıyla birlikte; bir sarkaç benzeri tarihsel dizilerin yörüngesinde geriye dönüşler mümkün olmaktadır. Bauman’dan hareketle temel sorumlularının politika ve iktidarın birbirlerinden ayrılması olarak değerlendirilebilecek olan bu retrotopik/nostaljik geri dönüş adımlarının başlıca dört şekilde tezahür ettiği ileri sürülebilir. Bunlar;

2.1. Toplum-Öncesi Döneme Geri Dönüş

Uygarlığın belirleyici adımlarından birisi de, bireye ait gücün yerini topluluğa ait güce bırakmış olmasıdır. Bireyin kendi içgüdüsel itkilerine karşı koyamadığı sınırlar, aynı bireyin bir topluluk üyesi halini aldığı vakit, içgüdülerini bastırmasıyla gerçekleşmiştir. İnsanlık, belirsizlikten kurtuluş ve düzen arayışı adına, içgüdülere dayalı ve irrasyonel dürtülerden beslenen “haz ilkesi” yerine; dışsal bir baskının zaruri sınırlandırmasıyla “gerçeklik ilkesi”ni ikame etmiştir. “Toplum” düşüncesi bu bakımdan, güvenlik adına, bireysel özgürlük için yapılan bir tür değiş-tokuş meselesi olarak değerlendirilebilir (Bauman, 2023: 86-87). Modernlik ise, kolektif çaba ve sorunların üstesinden gelmek için ulus, sınıf ya da devlet gibi daha yeni ve kapsayıcı topluluk biçimleri inşa etmiştir. Toplumsal dayanışmayı esas alan bu yapıların yükümlülük biçimleri zayıfladıkça, günün akışkan modern koşullarında sorunlar artık sadece bireysel şekilde yüzleşilmesi gereken birer problem haline dönüşmektedir.

Bauman, retrotopia’nın yükselişiyle bir zamanlar ileriye dönük bir kolektif adım olarak değerlendirilebilecek ve geleceği şekillendirmekle ilgili tüm kamusal umutların da artık yerlerini bireyselleşmeye bıraktığı düşüncesindedir. Artan bireysellik ise insani bağların zayıflamasına işaret eden ve toplumu, parçalamayla tehdit eden veya yanlış yöne götürme potansiyeli bulunan bir tür gerici toplumsal güç olarak görülebilir. Sürekli hareket halinde olan bir dünyada bireylerden beklenen en önemli nitelik, onların değişen koşullara hızla uyum sağlama yeteneğine sahip olmalarıdır. Böylesi bir toplumda bireyin salt “var oluşu” bir anlam taşımaz; bunun yanında kendisini değiştirebilme, değiş-tokuş edilebilme ve hatta herhangi bir ihtiyaca cevaben benliğini bir arzu nesnesine dönüştürebilme yeteneği ona gerçek bir anlam kazandırır. Bu nedenle retrotopia’nın varsaydığı günümüz toplumu bir tür “avcı toplumu”dur. Avcılık, kovalamanın asla son bulmadığı, huzur ve sükûnet barındırmayan korku dolu bir maceraya işaret eder. Kökeninde “her zaman” kabul gören bir sosyal varlığa dönüşme arayışı bulunmaktadır. Avcılıkta, ütopyacılığın aksine bir “son an”, bir “bitiş çizgisi” ya da durup soluklanmak için bir “dinlenme anı” asla yoktur. Diğer avcılar avlanmayı bırakmayacakları için avlanmaktan vazgeçmek, kişinin kendi yetersizliğinin açığa çıkmasını, utanç ve mahcubiyetini” ya da kişisel başarısızlık ve yenilgisini ifade eder. Bu yüzden ütopyacılık, katlanılan tüm zahmetlerin sefasının sürülebileceği nihai bir son vadederken; avcılık dünyası ise sadece bitip tükenmeyen bir zahmetin hayalini sunmaktadır (Bauman, 2015: 34; 2007: 320). Avcı toplumu dürtüseldir ve içsel bir talebe cevap verir. “Herkes için daha iyi bir yarın üzerine ciddiyetle düşünmek yerine, her fert için farklı bir bugün” dileğinde

bulunur (Bauman, 2021a: 47; 2023: 73). Orta halli eğitim almış sıradan bir Amerikalı'nın iş yaşamı boyunca en az 11 kez iş değiştireceği beklentisinin hâkim olduğu bir dünyada, avcının yaşamındaki tek başarı ölçütünün, av çantasının dolu olup olmadığını düşünmesi çok daha şaşırtıcı olmayacaktır. Dolayısıyla avcı için toplumun bir bütün olarak gelişiminin anlamlı bir karşılığı bulunmaz, hedef sadece kişinin toplum içinde kendi konumunu geliştirmesinden ibarettir. İdeal bir avcı ya da çalışandan beklenen, hiçbir patronun kendisini kovmaya cesaret edemeyeceği kadar büyük talep gören bir değerde olmasıdır (Bauman ve Obirek, 2015: 36-37; Bauman, 2017b: 19; 2023: 77; 2011a: 24).

Oysa bireyselleşme arttıkça, insanlar ortak bir amaç için toplanmazlar ve geleceğe ilişkin beklentiler bile giderek bireyselleşir. Endüstriyel toplumun, üretim üzerinden diğer insanlarla ortak yönler kurulabileceğine yönelik sosyal dayanışmaya dayalı yaşam etiği, tüketiciler toplumu ile birlikte yerini bireysel çıkarlar çerçevesinde gelişen kişisel tatminlerin arttırılması arayışlarına bırakmıştır. Aylık kazançta kısmi bir artış, kariyer fırsatlarını arttıracak bir terfi, yeni bir ev aleti, yaz tatili planlarında gözle görünür bir değişiklik ya da araba veya duvar kâğıtlarının yenilenmesi gibi sembolik ihtiyaçlar çağdaş bireyin olası gelecek beklentilerinin en başında gelir. Böylelikle “daha iyi bir yaşam” vizyonu için büyük fikirlere yönelmek yerine; insanlar, bireysel kurtuluş doktrinleri ya da gündelik tüketim reçetelerine başvururlar (Kociatkiewicz ve Kostera, 2018: 338; Heywood, 2022: 268). Bütün bu yönleriyle Bauman'ın retrotopia kavramsallaştırmasından hareketle içinde yaşanılan toplumsal dönem, Hobbes'un Leviathan-öncesi toplumsal kargaşa dönemini çağrıştırmaktadır. Mevcut durum, herkesin herkesle savaştığı, her bireyin diğerinin rakibi halini aldığı, gelecek beklentisi ve güvenlik kaygılarının giderek karşılıksız kaldığı, insani bağların zayıfladığı ve rekabet çılgınlığının zirve yaptığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bauman çağdaş koşulları, Hobbes'un toplum-öncesi dönem olarak betimlediği dünyanın güncellenmiş bir versiyonu olarak şu şekilde değerlendirir:

Gerçekten de Hobbes'un dünyasındayız, hiç değilse o yoldayız. Fakat bu sefer kendimizi herkesin herkese karşı savaşı durumunda bulmamızın nedeni bir ulu Leviathan'ın yokluğu değil, çok sayıda, her zamankinden çok sayıda irili ufaklı Leviathan'ların eşanlı varlığı... [sorunları] giderme kapasitesine sahip asıl Leviathan'ın ortada olmamasıdır (Bauman, 2017b: 50-51).

Bauman, kamusal umutların ortadan kalktığı bir dünyada ben-merkezci ve narsist bir öznenin yeniden onaylanması durumundan şikâyetçidir; çünkü böylesi bir dünyada özne, sadece “tek kişilik bir performans peşinde” koşmakta ve tek geçerli iyileşme alanı olarak kendi benliğini görmektedir (Bauman, 2023: 65). Bauman'a göre 19. yüzyılın başlarında olduğu gibi, insanlar bugün de sosyal sermaye ve statülerinden koparılmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan paylaşılan atmosfer ona göre oldukça benzer gözükür. Ancak aradaki belirgin ve trajik tek fark, 19. yüzyıl insanının “hayat şartlarını kendisinin kolektif bir şekilde ortaya koyarak geliştirebileceği” anlayışına inanmasına karşılık; günümüz insanın ise anladığı tek şey “en iyi seçeneğin kendi kendisini korumak olduğu”dur (Bauman, 2017b: 120). Dolayısıyla Bauman'ın (2011) yalnızlaşan bireylerdeki artan şiddet eğiliminin yansıttığı ve özdeyiş halini almış olan “artık toplum tarafından bir kurtuluş yok” sözü; Hobbes'un (2018) toplum-öncesi durumu tanımlamak için kullandığı *bellum omnium contra omnes* (herkesin herkese karşı savaşı) aforizmasını çok daha anlamlı bir şekilde tamamlamaktadır.

2.2. Kabilesel Yaşam Formlarına Geri Dönüş

Politik kurumların yitirdiği iktidarlarının neden olduğu olumsuzluklardan ikincisi de, kabileciliğin yeni formlarıyla birlikte tekrar hortlamış olmasıdır. Hâlbuki ulus devletlerin en

önemli vaatlerinden birisi, “uyruk” ya da “yurttaşlık” adı verilen koruyucu bir “meta kimlik” statüsünü sunabilmeleriydi. Bu statü, genel, kapsayıcı ve tüm diğer kimlikleri ikincil ve kendisine bağımlı hale indirgeyen ortak amaçlar kümesi olarak görülmüştü. Modernlik, “ideolojik endoktrinasyon” ve “sivil eğitim” gibi çeşitli süreçler aracılığıyla bir bütün etrafında kümelenmiş “devlet” ya da “ulus” adı verilen ortak çıkarlar yaratabilirdi. “Yurttaş” meta kimliği, otoriteler tarafından verilen beratlar, diplomalar, sertifikalar ve pasaportlar yoluyla üstünlüğünü her fırsatta pekiştirmeye çalışmaktaydı. Dahası bu meta kimlik, çoğu zaman onaylanmış ya da tehlikesiz alt kimliklere de hoş görüyle yaklaşabilirdi. Ancak Bauman’a göre devletin toplumsal alandaki kudreti azaldıkça, insanlar “anayasal yurttaşlık” gibi rasyonel tercihlerden vazgeçip, yeni kolektif teminatlar bulma arayışına girmişlerdir. Böylelikle, “bizim gibi insanlar”dan oluşan daha az karmaşık topluluklar giderek daha kısırtıcı bir hale gelmiştir (Bauman, 2021a: 33, 61; 2023: 85; Bauman ve Tester, 2017: 165).

Kabilecilik esasen, “aynı”lık anlayışına dayalı bir özdeşlik türüdür ve görece daha az bir yükümlülük beklentisinde bulunur. Öte yandan, farklılıkları bölmek, ayırmak ve dışlamak gibi talihsiz bir anlam daha taşır. Varoluşsal bir tehdit unsuru olarak addedilebilecek olan “öteki” ya da “bizim gibi olmayan insanlar” a yer vermez. Ayrıca kabileler, içinde yaşayanların kolaylıkla dışarı çıkamadığı birliktelikler olarak da tanımlanabilirler. Bu mikro birliktelikler, güven arayışı adına, geçmişin rahat kabile ateşinin sıcaklığının özlemine yansıtılmaktadır (Bauman, 2001b: 116-117; Jacobsen, 2019: 38). İş, konut, yaşam ve gelecek güvencesi ve teminatının bulunmadığı bir toplumsallıkta, “öteki” için duyulan mutlak sorumluluktan bir vazgeçiş olanağı doğar. Hasım gruplar arası bölünme, farklı toplumsal karşılaşmaların zeminini ortadan kaldırır. Çatışan taraflar karşılaşamadıkları için birbirlerini işitmezler. Ayrıca karşıt kabileler bölünmenin törpülenmesi için herhangi bir çaba da sarf etmezler. Bu yüzden Bauman’a göre dünyanın büyük kentlerinde özellikle göçmenlerin yaşadığı banliyölerden alt sınıflarla dolu arka sokaklara, şiddet dolu kötü mahallelerden kentin asla yalnız gidilmemesi gereken yerlerine ve gözünü kan bürümüş çeteler ve aylaklardan sokakta serbestçe dolaşan tacizcilere kadar uzanan olası tehditlerin sayısı, “karışma fobisi” olarak adlandırılabilir çağdaş bir korku biçimini beslemektedir (Bauman, 2017a: 76). Her geçen gün derinleşen tehlike, risk ve güvensizlik hisleri, bireyleri giderek farklılık dünyasından alıp, benzerlik adacıklarına doğru sürükleyen bir kabilesel yaşam biçimi dayatmaktadır. İnsanlar kendileri gibi olmayanların giderek garip ve anlaşılmasız olduğu bir toplumsallıkta, korunaklı bir topluluğun parçası olabilmek için çaba gösterirler. Bunun için de geçmişte yaptıkları gibi ortak bir gelecek inşa etmek yerine, Bauman’ın onaylamadığı şekilde, mitolojik bir geçmişin bugünü yeniden şekillendirmesine öykünür ve parçalanmış bir dünyada kolektif hafızaya dayalı bir topluluk fikrine özlem duyarlar (Brzezinski, 2023: 196-197).

Tüm bu gerekçelerle çağdaş kent planlanmasında da giderek yaygın bir şekilde, gönüllü gettovari yaşam alanlarının sayısı her geçen gün çoğalmaktadır. Bu alanlar, sakinlerine mekânsal bir ayrıcalık vadederek, “benzerliğin güvenliğini” sunmakta, “bizim gibi olmayanlar”ı ise dışarıda tutmaktadır. Bununla birlikte, kabileci yeni toplumsallığın güven sağlama adına, gündelik korkuları daha da derinleştiren bir paradoks şekline dönüştüğü de söylenebilir. “Bizim gibi olanlar” doğal özne düzeninin bir parçası olarak kabul edilip, bu birlikteliğe aşkın bir önem atfedilmeye başlandığı vakit; “öteki” kategorisindekiler ise, yaşamaya değer hayatları bulunmayan (*unwertes leben*) insanlar statüsünde sınıflandırılırlar. Modernizmin evrenselci ve kozmopolit eğilimlerine karşı çıkan retrotopik “kabile” dayanışma biçimleri Bauman’a göre, küresel dayanışma biçimleri yerine yerel tek kültürçülüğe nostaljik bir geri dönüşü tarif etmektedir. Bu yüzden içinde ırkçılığı, yabancı düşmanlığını, farklı olan her şeye karşı kızgınlığı ve “bizim” kaderimizin kötüleşmesinin ‘onların’, ‘biz’den daha zayıf

olanların, hatasından kaynaklandığına dair” çarpık inançları beslemektedir (Kociatkiewicz ve Kostera, 2018: 338).

2.3. Eşitsizliğe Geri Dönüş

Bauman’a göre retrotopia’nın bir diğer ayağını ise, “eşitsizliğe dönüş” olarak adlandırılan kontrolsüz toplumsal bölünme ve gelir eşitsizliği süreçleri oluşturmaktadır. Bauman bu durumun evrensel bir kuralsızlaşmaya işaret ettiği konusunda kararlıdır. Söz konusu süreç yine, ona göre, ulus-devletlerin ulusal topluluk ve onun çıkarlarını savunma amacından vazgeçerek, kendisini evrensel olarak zenginleştirme arayışındaki piyasa kontrolüne bırakmasıyla ortaya çıkan “yenidünya düzensizliği” olarak açıklanabilir. Ortaçağ’da zanaatkâr loncaları, taşra dayanışma biçimleri ve geleneksel aile üretimi nasıl ki piyasa ekonomisinin kurumsal temellerinin atılması için engel teşkil ettiyse, Bauman’a göre, günümüzde de ulus devlet ve onun politik yapıları ilerlemeyi engellemekle suçlanmakta ve ona ekonomi dışı bir kalıntı gözüyle yaklaşılmaktadır. Bauman, mevcut dönüşümü “iki yüzyıllık sürecin büyütülmüş bir kopyası” ya da “Ticaretin Devletten Ayrılması: Part 2” gibi çeşitli yakıştırmalarla “geçmişin şimdinin gözüyle değerlendirilmesi” veya bir tür “geri dönüş” olarak yorumlamaktadır (Bauman, 2017a: 32; 2011: 116-117). Bauman’a göre her iki durumda,” çirkin, hayvani ve kısa”dır; “çünkü bu hayat ‘herkesin herkesle savaşı’na batmış bir dünyada” yaşanmaktadır (Bauman, 2017b: 120).

Sosyal devletin çözülmesiyle birlikte, toplumsal refahın adil bir şekilde dağıtılmamasından kaynaklanan sorunlar ve artan eşitsizlik, hem küresel ve devletlerarası hem de ulusal ekonomi içinde farklı toplumsal kesimler arasında trajik bir tabloya dönüşmüş durumdadır. Bauman mevcut durumun vahametine dikkat çekmek için bu konuda çoğunlukla istatistiki verilere başvurur. Buna göre yeryüzünde yaşayan her insanın ortalama bir Kuzey Amerika sakini kadar konforlu bir yaşam sürmek istemesi durumunda; insanlığın, geçimini sağlamak için 1 değil, tam tamına 3 dünyaya sahip olması gerektiği iddiasını ortaya atar. Hâlbuki hâlihazırda insanlık sadece tek bir dünyaya sahip olduğu için, yeryüzündeki insanların Kuzey Amerika sakinlerinin yaşam düzeyleriyle benzer bir refaha sahip olmalarını gerektirecek kadar çok doğal kaynak bulunmamaktadır. Bu da küresel eşitsizliğin neden bir tür yazgı halini aldığını göstermesi açısından ilgi çekicidir (Bauman, 2005b: 26). Dünyanın en zengin yüzde 1’lik nüfusu, dünyadaki zenginliklerin yüzde 40’ına sahiptir. En zengin yüzde 10’luk nüfus ise, toplam zenginliğin yüzde 85’ini elinde bulundurmaktadır. Basit bir hesapla, geri kalan yüzde 90’ının, malvarlığının sadece yüzde 15’i ile yetinmek zorunda kaldığı söylenebilir. Yine bir körfez ülkesi olan Katar’da kişi başına düşen gelir, dünyanın en fakir ülkelerinden Zimbabve’nin 428 katı kadardır. Modern tarihte hiçbir dönem yaşam standartları açısından bu kadar ciddi bir eşitsizlik durumunun yaşanmadığı ileri sürülmektedir. Örneğin 1870’de Avrupa’da kişi başı milli gelir, dünyanın en yoksul ülkelerindekinin sadece 11 katıydı. Bu oran 1995’te ne yazık ki 50 kata kadar ulaşmıştır. Yapılan değerlendirmeler devletlerarası eşitsizliğin “son iki yüz yılın bir ürünü” olduğu yönündedir (Bauman, 2013: 1-2; 2011: 30). İstatistiki veriler, sadece farklı ülkeler arasında değil, aynı ülke nüfusu içinde en üst kesimlerin servet ve gelir oranları karşılaştırıldığında da, benzer sonuçlar sunabilmektedir. Söz gelimi, ABD’deki en üst yüzde 10’luk kesim, ülkedeki toplam servetin yaklaşık yüzde 86’sına sahip olmasına karşılık, nüfusun geri kalan yüzde 90’lık kesimi ise servetin sadece yüzde 14’ünü paylaşmaktadır. Yine ABD’de nüfusun en varlıklı binde 1’lik kesimi, toplam servetin yaklaşık yüzde 22’sine sahip olmakla birlikte, bu oranlar 1990’lı yıllardakinin neredeyse iki katına tekabül etmektedir (Bauman, 2017b: 93, 103).

Derinleşen eşitsizliğin çok farklı nedenleri bulunsa da, bunu besleyen unsurların başında, Bauman’ın “tüketiciler toplumu” olarak adlandırdığı kültürel dönüşümün önemli bir payının

olduğu söylenebilir. Bu toplum yapısındaki temel dinamik, tüketici yaşam tarzının gereklerini yerine getiremeyenlerin “eksik” ya da “hatalı” birer tüketici olarak adlandırılmasıdır. Böylesi bir toplumda, tüketmek aynı zamanda özsaygıyı korumak ve toplumsal bir konum elde etmek için kendisini zorla dayatan bir tür görev gibidir. Bauman “tüketici” görevinin ironik bir şekilde “evrensel bir insanlık ödevi” halini aldığını belirtir. Buna göre yoksullar, toplumsal aşağılanmadan kurtulmak ve saygıdeğer bir konum elde edebilmek arayışıyla düşük miktardaki gelirlerini de temel ihtiyaçlarından çok, anlamsız tüketim nesnelere harcamaktadır. Tüketiciler toplumunda, tüketim olanakları açısından hâkim olan eşitsiz durum, yoksulların kendilerini sadece ekonomik anlamda dışlanmış hissetmelerine sebep olmamakta; onların ayrıca “çürük” veya “defolu” olarak damgalanarak toplumsal bir aşağılanmaya maruz kalmalarına da neden olmaktadır (Bauman, 2023: 70).

2.4. Hafıza Dünyasına Geri Dönüş

Bauman çağdaş bireylerin karamsarlıkla karışık bir melankoli içinde gelecek düşlerinden vazgeçtiği inancındadır. Ona göre, bugüne tutunamayan insanların, haliyle yüzlerinin geleceğe dönük olmaları da mümkün değildir (Bauman, 2001: 29). Batı liberal demokrasilerinde korku duygusu hızla artmakta ve insanlar güvenlik, kesinlik ve öngörülebilirlik vaat eden geçmiş yaşam biçimlerine dönmeyi talep etmektedir. Bu durum “şimdi”ki zamanın acılarına teselli olabileceği inancıyla geriye dönük nostaljik politika arayışlarını güçlendirmektedir. Bauman söz konusu durumu, karanlık bulutların etrafta belirsizlik ve güvensizlik duygularını beslediği zamanlarda, insanların geçmişi hatırlama, sorunların çözümü için geçmişi uykusundan uyandırma ve onun sayesinde iyileşme ihtiyacı içine girdiği bir süreç olarak yorumlar. Bu yönüyle retrotopik anlayışların temel eğiliminin, yaşayan şimdiki zamana yol göstericinin sadece “ölü geçmiş” olabileceğini göstermek ve geçmişi yeniden canlandırma çabası içine girmek olduğu söylenebilir (Jacobsen, 2021: 95, 110-112; Jacobsen ve Wilson, 2022: 104).

Bu nedenle politika kurumu, geleceğe ilişkin tüm tasavvurlarından vazgeçmeye başladığında yüzünü bu kez kolektif hafıza ve geçmişe dönmüştür. Geçmiş, zamanla bir tür inanç nesnesi olmuş, gerçeklik ve olgulardan daha çok merak ve ilgi uyandıran bir konu halini almıştır. Bunun nedeni yaşanmış bir geçmişin, kolektif hafızada kullanışlı hale getirilmeye ve çoğunlukla manipüle edilmeye daha müsait olmasından kaynaklanır. Geçmiş, her ne kadar “olabilecek her şeyin tamamlandığı” bir son an’a vurgu yapıyor gibi gözükse de; toplumsal bellekte yeniden canlandırılıp, bu kez olduğundan farklı şekillerde inşa edilebilir. Geçmiş, bu sayede güvenliği özgürlükle buluşturup, “şimdi”nin teselli edici bir yaratımına dönüştürülebilir. Geçmiş, “gerçekte yaşandığı gibi” değil de; çoğunlukla var olan boşluk ve bilinmezlikleri belirli inançları savunabilmek adına farklı yorumlarla doldurularak elverişli bir siper haline getirilebilir. Bu yolla, yeni bir söylem haline dönüşür ve tarih kitaplarında yer aldığı şekliyle kanlı canlı bir dönemden ziyade, popüler televizyon dizilerindeki kurgusal bir öyküyü andırır (Bauman, 2017b: 61-68; Kociatkiewicz ve Kostera, 2018: 338, Jacobsen, 2021: 114). Öyleyse, çağın yükselen korku kültürü ile anlamlı bir geçmiş yaratma isteği arasında güçlü bir bağlantı olduğu söylenebilir. Söz gelimi, 2022 yılında Ukrayna Savaşı patlak verdiğinde, Ukrayna topraklarında ilerleyen Rus yapımı T-72B3 kodlu bir ana muharebe tankının üzerinde geçmişte var olan bir devletin, Sovyetler Birliği, bayrağı asılıydı. Bu durum Rus kurmay aklının, farklı bir ülkenin topraklarına dostane olmayan bir sızma ya da bir işgal girişimine, toplumsal hafızadaki nostaljik bir manzara eşliğinde sempati kazandırma gayreti olarak okunabilir.

Öte yandan Bauman’ın da sıklıkla ifade ettiği gibi, retrotopik/nostaljik eğilimlerin politik arenada yaratmakta olduğu en önemli etki, aşırı sağcı/popülist hareketlerin

güçlenmesine sunmuş olduğu katkıdır. Retrotopia, bu şekilde “şimdi”ki amaçlar için elverişli bir araca dönüştürülmektedir. Bauman’a göre geçmişi yeniden canlandırma arayışlarının çağdaş politikada ciddi bir karşılığı vardır. Bu karşılık adına “popülizm” denen yeni kültürel harekette yer bulur. Bu yönüyle, Donald J. Trump’ın “Amerika’yı yeniden harika yap” (*make America great again*) sloganı ulusal gururu yeniden geri kazandırma adına ortaya konmuş başarılı bir retrotopik kampanya özetidir. Slogan özünde, liberal demokrasilerin hayal kırıklığı yaratan sonuçları karşısında birleştirici ve duygusal bir mesaj özelliği taşır. Dahası “o eski güzel günler” imgesiyle, gelecek hakkında belirgin bir mesaj vermese de; mevcut şikâyet ve hayal kırıklıkları için şifalı bir çözüm algısı yaratır. Bu sayede ABD’de ilk kez 1880’lerde bir politik hareket olarak doğan ve geçmişin bir dönem sevilmiş, ancak sonra unutulmuş bir çocuğu olan “popülizm”in tarihteki ilk ve en büyük zaferi 2016 seçimlerinde Trump’ın faili olduğu seçim başarısı ile elde edilmiştir (Jacobsen, 2019: 38; Szczegola, 2023: 252; Kalaycıoğlu, 2021: 146). Bununla birlikte, Trump’ın 2025’teki ikinci başkanlık döneminin sloganı ise geçmişe yapılan çağrının karşılık bulmasını istercesine bu kez “Amerika geri döndü” (*America is back*) olacaktır. Yine, Birleşik Krallık’ta *Brexit* olarak adlandırılan Avrupa Birliği’nden çıkış sürecindeki referandum kampanyasının sloganı olan “kontrolü geri al” (*take back control*) da, kendisini benzer şekilde eski güzel günlere duyulan özlemin bir izdüşümü olarak sunmuştur.

Popülist politik söylemlerdeki retrotopik eğilimlerin, radikal düşünceleri normalleştirmek ve politik merkezi zamanla büsbütün işgal etmek gibi farklı yönelimleri de bulunmaktadır. Bu yönelim, ulusal kimliği savunma dürtüsüyle güçlü bir inanç ve duygu sistemi yaratımıyla gerçekleşir. Örneğin Hollanda’da Geert Wilders, Fransa’da Marine Le Pen, İtalya’da Giorgia Meloni ve Brezilya’da Jair Bolsonaro gibi liderler göçmen karşıtı politikaları ve türdeş bir toplum yaratma iddiasıyla yozlaşmış ve seçkin liberal kültürü her fırsatta ötekileştirme arayışında olmuşlardır. Bu partiler post-ırkçı ve popülist eğilimlerle başlangıçta marjinal birer politik hareket görüntüsü verirken, aldıkları oy oranlarıyla ülkelerinde zamanla ulusal politikaları belirleyen birer merkez partisi halini almışlardır. Söz gelimi İtalya’da Meloni’nin mensup olduğu İtalya’nın Kardeşleri (*Fratelli d’Italia*) Partisi 2013 yılında oyların sadece %1.96’sını alabilmişken, sırasıyla 2014’te bu oran %3.67’ye, 2018’de 4.35’e ve 2019’da ise %6.44’e kadar çıkabilmiştir. Eylül 2022’de yapılan seçimlerde oy oranı % 25.98’e kadar ulaşan parti, ittifak kurduğu diğer partilerle oluşturduğu koalisyonun büyük ortağı olarak Giorgia Meloni’yi başbakanlık koltuğuna taşıyabilmiştir. Nihayet 2024’te yapılan yerel seçimlerde ise İtalya’nın Kardeşleri %28.76 oy oranına kadar ulaşarak, merkez partisi olma yolundaki konumunu pekiştirmiştir (Statista Research Department, 2024).

Ayrıca popülist hareketler, liberal demokrasilerin özellikle sistemsel zayıflıklarına işaret eden ve yönetilmesi pek de kolay olmayan göçmen krizi ve politikalarına her fırsatta saldırır. Bu yolla “çıkarlar söylemi”nden çok daha fazla kutuplaşmaya elverişli olan “değerler söylemini” teşvik eder ve kamuoyunun ekonomik sistemin ürettiği sosyo-ekonomik çatışmalar ve eşitsizliklerin nedeni olarak kültürel sorunlara odaklanmasını sağlarlar. Dolayısıyla yabancılar, hem yerlilerin işlerini ellerinden almakla suçlanır, hem de sosyal devletten aldıkları pay nedeniyle bir kez daha günah keçisi haline getirilir. Öngörülemeyen göçler nedeniyle ülkelerin etnik-ulusal yapıları giderek çoğulcu bir demografiye dönüştükçe, doğal olarak yerli halk içindeki hoşnutsuzluk ve hayal kırıklıkları da giderek artmaktadır. Retrotopia söylemine yaslanan popülist hareketler, varlık sebeplerini bu noktada, artan kaos hissi ve tehditlerin birikiminden almaktadır (Kalaycıoğlu, 2021: 50-55; Szczegola, 2023: 253-256). Böylesi bir atmosferde “yabancı düşmanlığı” toplumsal bir kişilik bozukluğuna dönüşmeye başlarken, diğer taraftan buna alternatif bir “biz” kurgusu yaratarak geniş bir topluluk duygusu uyandırır. Modern öncesi tarihsel kehanetlerde olduğu gibi basit bir iyi-kötü ayrışması oluşturur. Böylesi çift değerli bir politika arayışı, toplumsal olayların

karmaşıklığını ve modern koşulların özgüllüğünü ortadan kaldırır (Boym, 2021: 78) Popülizm olarak adlandırılan ve geleneksel ideolojilerin ikamesi haline gelen bu retrotopik hareketler, gelecek konusunda anlamlı bir tatmin ve beklenti sunulmayan ve hayal kırıklığına uğramış insanlar için günümüzde tek geçerli alternatif olarak gözükür.

3. SONUÇ

Bauman 1973'te İngilizce olarak kaleme aldığı ilk kitabını "gelecek" ve "ütopya" tartışmalarına ayırmıştır. Aradan geçen yarım asır içinde, 2017'deki son kitabının ise ironik bir biçimde "geçmiş" ve "retrotopia" üzerine olduğu düşünüldüğünde, söz konusu durumun Bauman'ın yazılarındaki sürekliliğe işaret etmesi açısından ilgi çekici bir tartışmayı hak ettiği söylenebilir. 1970'lerdeki yazılarında insanlığa sunulan farklı gelecek ideallerinin incelikleri üzerine yazılar yazsa da; son yıllarında kimilerine göre "huysuz yaşlı bir adamın felaket tellallığı" olarak da adlandırılan, geçmişin mitik bir biçimde geri dönüş noktalarına odaklanmıştır (Beilharz, 2018: 295). İlk ve son eseri arasındaki temel fark, bu şekilde ifade edilebilir.

Ütopya ile retrotopia arasında ilk bakışta bir bağ bulunmadığı düşünülse de; Bauman (2021b), temel sosyoloji problemlerini ele aldığı bir yerde bu iki anlatının, birbirlerini besleyen ve benzer salınımlara sahip unsurlar olduklarını ileri sürmüştür. Ütopya ve retrotopia sarkacı andıran bir şekilde sadece yörüngelerinde farklı tarihsel dizilimlere işaret eder. Bu yönüyle retrotopia, aslında ütopyanın bir tür görülmeyen yüzü ya da Boym'un (2021) ifade ettiği gibi, onun ilerleme vaatlerinin bir yan etkisi olarak da düşünülebilir. Bu analogi, tıpkı "öteki" kavramının "biz" kategorisinin gözden kaçırılan veya baskılanan diğer bir yüzü olarak görülmesine benzetilebilir. Mevcut denklemde zamansallık vurgusu yapan kavramlardan biri, uygarlığın geleceğe dönük ve gülen yüzü, öteki ise kaygılı ve geçmişe öykünen diğer yüzü gibidir. Kavramlardan biri, modernliğin erken dönemlerinde gelecek idealleri adına "şimdiki zaman"dan feraget etmek, dünyayı yaşamak için daha iyi bir yer haline getirmek ve tarihin son bulacağı, sonsuzca yinelenen bir şimdinin yaşanabileceği bir dünya tasavvuruna sahiptir. Öteki ise, uygarlığın "şimdiki zaman"la başa çıkma yeteneği yara aldığı vakit ortaya çıkan, olanaksızlığına rağmen nostaljik bir geriye dönüş önerisinde bulunan ve geçmişi "şimdiki zamanda" yeniden inşa etme çağrısını buyuran bir özlem arayışıdır.

Bahsi geçen ilişkinin benzer örneklerine düşünce tarihi içinde de rastlamak mümkündür. Söz gelimi Alex de Tocqueville, Fransız Devrimi söz konusu olduğunda, "gelenek" (geçmiş) ile "devrim" (gelecek) arasında ciddi bir karşıtlık bulunduğuna ilişkin yaygın algının aldatıcı olabileceğini ileri sürer. Tocqueville'e göre Fransız Devrimi, geçmişe ait her şeyi yıkmaya umuduyla yola çıkmış olmasına karşılık, geçmişte bıraktığını düşündüğü birçok şeyi "gidip geçmişten getirme"kle sonuçlanmıştır (Tocqueville, 2021: 37). Bu yönüyle "geçmiş" ve "gelecek" birbirlerine derin bir karşıtlık besliyor gibi gözükse de; aynı zamanda birbirlerini kapsayıcı ve kısırtıcı bir döngüye de sahiptir (Boym, 2021: 47). Benzer bir durum, 19. yüzyılın toplumsal dönüşüm süreçlerine yaptığı vurguyla tanınan Marx'ın politik söyleminde de takip edilebilir. Marx kapitalist sömürüyü konu edinen başyapıtlarında, "ilkel komünal toplumlara", Spartaküs ve Robin Hood gibi geçmiş dönem kahramanlarına

münhasıran bir yer ayırır (Boym, 2021: 100)². İlerleme düşüncesini, geçmiş yankıları ile birlikte anlamlı bir yapı haline getirmeye çalışır. Bu yönüyle retrotopia ve ütopya, farklı yönlerle koşan kardeşler gibi düşünülebilir.

Öte yandan retrotopyaçı/nostaljik idealler, günümüzde ütopyacı alternatiflerini gölgede bırakmış gibi gözüküyor olsa da, Bauman'a göre insanlığın sorunlarını gidermede oldukça zayıf stratejiler olarak yorumlanabilir. Daima geriye bakıp, saati geçmiş zamanlara geri döndürmeye çalışmak, sorunlara sırt çevirme ve "mevcut an"a dair yararlı öneriler sunma iradesini tehlikeye sokabilir. Bu durum, günün akışkan modern dünyasında toplumsal ve politik sorunlara köklü çözümler geliştirme arayışlarından ziyade, neden daha çok onları ört bas etme ve sakinleştirme çabalarına girildiğinin anlaşılabilmesi açısından değerlidir, çünkü retrotopia'nın giderek karmaşıklaşan toplumsal zorluklarla baş etmek gibi programlı bir yönelimi bulunmaz (Jacobsen ve Wilson, 2022: 105). Bauman'ın deyişiyle, "ütopyacılığın tek mevcut ikamesi olan" retrotopia, gerçeklikten bir tür kaçış ve dünyayı daha iyi bir yer yapma umutlarının bir kenara itilmesi olarak da görülebilir (Bauman, 2007: 318; Jacobsen, 2021: 111).

Bununla birlikte Bauman'ın retrotopia kavramı, tüm eleştirilere rağmen çağın karmaşık ve çok boyutlu toplumsal yansımalarının anlaşılabilmesi açısından açıklayıcı ve yorumsayıcı bir "ideal tip" önerisi olarak da okunabilir. Kavram, Bauman'ın da deyişiyle, iktidarını yitiren politik egemenlik biçimlerinin geri çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan kültürel ve sosyal dönüşümü açıklamaya yönelik kapsamlı bir "envanter çıkarma" girişimidir (Bauman, 2017b: 19). Weberyen ideal tipleri andıran bu kavramsal tipoloji, artan bireyselleşmenin sancıları, kolektif kimliklerin zayıflaması ve özellikle geçmişe dönük çeşitli vaatler barındıran popülist politik arayışların güç kazandığı günümüz dünyasının sorgulanması açısından önemlidir. Bu ideal tip, akışkan modern toplumlarda yeni beklenti ufuklarını bir kenara atan korku ve belirsizlik kültürünün hangi unsurlardan beslendiğinin ortaya konulmasında yardımcı olabilir.

Netice itibariyle Bauman'dan hareketle mevcut çağın içinden geçtiği toplumsal süreç bir *interregnum* aşaması ve mevcut sorunlar da ara dönem belirsizliklerinin doğal sancıları olarak değerlendirilecek olursa; insanlığın, henüz serüveni tamamlanmamış ve nasıl bir seyir izleyeceği henüz belli olmayan bir zamansallığın içinde yaşadığı söylenebilir. Öte yandan bu ara dönem, bir tür kriz durumu olarak okunacak olursa, aynı zamanda yaratıcı etkinliklerin ve sorunların çözümüne yönelik yeni arayışların tartışılması için yeni bir olanak süreci olarak da yorumlanabilir. Ara dönemlerin kronik belirsizliklerinden bir çıkış yolu bulmak, aslında iktidar ve politika arasındaki bağın yeniden güçlendirilmesiyle anlam kazanabilir. Bauman'ın (2012), da ifade ettiği gibi "belirsizlik küresel alanda kök saldığından", politik temsil ve hukuk da küresel bir unsur halini alabilir. Belki bu sayede Zygmunt Bauman'ın son eseri olan *Retrotopia*'da (2017b) tüm yeryüzü sakinlerine son kez seslenirken yaptığı gibi insanlık, yaşam konusunda "ya hep ya hiç" tarzında keskin bir tercihle başbaşa bırakılmamış olur.

² Bu ilgi çekici eğilim Marx'ın en çok şu satırlarında belirgin bir şekilde göze çarpar: "Bu devrimci bunalım çağlarında, korku ile geçmişteki ruhları kafalarında canlandırırılar, tarihin yeni sahnesinde o saygıdeğer eğreti kılıkla ve başkasından alınma ağızla ortaya çıkmak üzere, onların adlarını, sloganlarını, kılıklarını alırlar...1789-1814 devrimi ardı ardına, önce Roma Cumhuriyeti, sonra Roma İmparatorluğu giysisi içinde kurum sattı ve 1848 Devrimi, kimi 1789'un kimi de 1793'ün ve 1795'in devrimci geleneğinin taklidini yapmaktan öte bir şey yapamadı... Gırtlığına kadar servet üretmeye ve barışçıl rekabet savaşımına gömülen burjuva toplumu, Roma çağının hayaletlerinin kendi beşiği başında beklemiş olduklarını unutmuştu" (Marx, 2003: 15).

Kaynakça

- Aidnik, M. & Jacobsen, M. H. (2019). The u-turn of utopia –utopia, socialism and modernity in Zygmunt Bauman’s social thought. *Irish Journal of Sociology*, 27(1), 22–43.
- Başar, F. (1995). Fetret Devri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 12. Cilt içinde (480-482), Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Bauman, Z. (1993). Postmodern Ethics. Blackwell.
- Bauman, Z. (2001). Community, seeking safety in an insecure world. Cambridge.
- Bauman, Z. (2005a). Globalization: the human consequences. Blackwell.
- Bauman, Z. (2005b). Liquid Life. Cambridge.
- Bauman, Z. (2010). Etiğin tüketiciler dünyasında bir şansı var mı? (Çev. F. Çoban & İ. Katırcı). Ankara: De Ki Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2008)
- Bauman, Z. (2011). Bireyselleşmiş toplum. (Çev. Y. Alogan) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2001)
- Bauman, Z. (2012). Times of interregnum. *Ethics & Global Politics*, 5 (1), 49-56.
- Bauman, Z. (2013). Does the richness of the few benefit us all? Cambridge.
- Bauman, Z. (2015). Akışkan modern dünyada kültür. (Çev. İ. Çapcıoğlu & F. Ömek,). Ankara: Atıf Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2011)
- Bauman, Z. (2016). Özgürlük. (Çev. K. Eren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 1998)
- Bauman, Z. (2017a). Modernite, kapitalizm, sosyalizm: küresel çağda sosyal eşitsizlik. (Çev. F. D. Ergün). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2011)
- Bauman, Z. (2017b). Retrotopya. (Çev. A. Karatay). İstanbul. Sel Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2017)
- Bauman, Z. (2018a). Akışkan gözetim. (Çev. E. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2013)
- Bauman, Z. (2018b). Kuşatılmış toplum. (Çev. A. E. Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2002)
- Bauman, Z. (2020). Akışkan korku. (Çev. C. Atay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2006)
- Bauman, Z. (2021a). Kimlik. (Çev. M. Hazır,). Ankara: Heretik Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2017)
- Bauman, Z. (2021b). Sosyoloji ne işe yarar? (Çev. A. E. Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2014)
- Bauman, Z. (2023). Tüketici hayat. (Çev. K. Oğuz). İstanbul: Tellekt Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2019)
- Bauman, Z., Bauman, I., Kociatkiewicz, J. ve Kostera, M. (2024). Akışkan modern dünyada yönetim. (Çev. A. Önal). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2015)
- Bauman, Z., Bordoni, C. (2018). Kriz hali ve devlet. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İthaki Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2017)

- Bauman, Z., Jacobsen, M.H. & Tester, K. (2007). Sociology, nostalgia, utopia and mortality: a conversation with Zygmunt Bauman. *European Journal of Social Theory*, 10(2), 305-325.
- Bauman, Z., Obirek, S. (2015). On the world and ourselves. (Trans. L. Bauman). Cambridge: Polity.
- Bauman, Z., Tester, K. (2017). Zygmunt Bauman ile söyleşiler. (Çev. M. Hazır). Ankara: Heretik Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2016)
- Beilharz, P. (2018). The Legacy of Zygmunt Bauman. *Journal of Sociology*, 54(3), 294-299.
- Boym, S. (2021). Nostaljinin geleceği. (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2001)
- Brzezinski, D. (2023). Zygmunt Bauman and the nostalgic turn. Jacobsen, M. H. (Ed). *The Anthem companion to Zygmunt Bauman* içinde, (191-212), London: Anthem Press.
- Burszta, W. J. (2018). Silencing the past, retrotopia, and teaching history. *Nationalities Affairs*, 50, 1-13.
- Cassain, B. (2023). Nostalji, insan ne zaman evindedir? (Çev. S. Kıvrak). İstanbul: Kolektif Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2017)
- Clegg, S. R. (2018). Reading Bauman and retrotopia. *Scandinavian Journal of Management*, 34(4), 354-363.
- Friezer, E. (1959). Interregnum and patrum auctoritas. *Mnemosyne*, 12(4), 301-329.
- Gramsci, A. (1971). Selections from the prison notebooks. International Publishers.
- Heywood, A. (2022). Siyaset. (Çev. N. Uslu). Ankara: Felix Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2019)
- Hobbes, T. (2018). Leviathan. (Çev. S. Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hofer, J. (1934). Medical dissertation on nostalgia. Anspach, C. K. (Tran) *Bulletin of the Institute of the History of Medicine*, 2(6), 376-391.
- Hugo, V. (2016). Sefiller. (Çev. V. Yalçıntoklu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ivanov, I. (2023). Imperial and hegemonic interregnum. *International Crimes and History*, 24, 105-130.
- Jacobsen, M. H. (2021). Fear and retrotopia – critical reflections on the rise of defensive emotions in liquid modernity. *Zoon Politikon* 12, 94-124.
- Jacobsen, M. H. (2022). Postscript: on nostalgia of the future and the future of nostalgia – some scattered concluding observations. Jacobsen, M. H. (Ed). *Intimations of Nostalgia and Multidisciplinary Explorations of an Enduring Emotion* içinde (229-243), Bristol: Bristol University Press.
- Jacobsen, M. H. & Wilson, J. L. (2022). Sociology and nostalgia: micro-, meso- and macro- level dimensions of an ambiguous emotion. Jacobsen, M. H. (Ed). *Intimations of Nostalgia and Multidisciplinary Explorations of an Enduring Emotion* içinde (89-109), Bristol: Bristol University Press.
- James, H. (2010). Aspern'in mektupları. (Çev. H. F. Nemli). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2021). Halk yönetimi: demokrasi ve popülizm çatışmasında dünya. İstanbul: Efil Yayınları.

- Kociatkiewicz, J. & Kostera, M. (2018). After retrotopia? the future of organizing and the thought of Zygmunt Bauman. *Scandinavian Journal of Management*, 34(4), 335–342.
- Marx, Karl. (2003). *Louis Bonaparte'in 18 brumaire'i*. (Çev. S. Belli). İstanbul: Eriş Yayınları.
- Szczegola, L. (2023). Populist retrotopia: On the road to culture war. Kuczynski, P. (Ed). *The Virus of Radicalization* içinde (249-258), Warsaw: Collegium Civitas.
- Statista Research Department (2024, 14 Temmuz). Share of votes earned by Brothers of Italy in parliamentary and European elections from 2013 to 2024. Erişim adresi <https://www.statista.com/statistics/1466279/brothers-of-italy-share-of-votes/>, (Erişim tarihi: 03.01.2025).
- Tocqueville, A. (2021). *Eski rejim ve devrim*. (Çev. T. Ilgaz). Ankara: İmge Yayınları.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlı bir makaledir ve yazarın katkı oranı %100'dür.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederim.

Living in an Age of Political Interregnum: Retrotopia or Nostalgia as an Ideal Type in Bauman's Thought

Extended Abstract

Aim: The main purpose of this study is to reveal the concept of retrotopia and the theoretical dimensions of this concept by critical thinker Zygmunt Bauman, known for his analyses of social and political transformation in contemporary society. To this end, Bauman's own theoretical contributions and analyses about contemporary political and social processes have been tried to be questioned.

Method(s): The article uses a descriptive and interpretative methodology to analyze contemporary political and social events, a theoretical path that can be used.

Findings: The relationship between politics and power has become increasingly independent in contemporary society. The necessity to offer solutions to macro-level problems only at the local level has led to the gradual erosion of modern political institutions and their meaninglessness. After the loss of utopian hopes for a perfect world, today, a more individualized, disappointed, fragmented, deregulated and privatized society imagery has begun to dominate. Humanity has to face many contemporary social challenges such as financial crises, unsustainable consumption of natural resources, ecological disasters, unpredictable migration and immigrant problems, international legitimacy crises and global pandemics. According to Bauman, instead of turning to the future or alternative future visions in the face of such traumatic developments, modern man now turns to the past and longs for an imaginary past where everything is better managed and organized. In Bauman's world, retrotopia or nostalgia functions as a kind of sedative that occurs when humanity withdraws from active political pursuits that could provide real solutions and instead turns to political apathy in situations where humanity is afraid of both the present and its visions of the future, such as unpredictable migrations, global climate crises or new deadly viruses. It can be argued that these retrotopic/nostalgic return steps, which can be evaluated as the separation of politics and power, manifest in four main ways. These include increasing individualism, the erosion of a life ethic based on social solidarity, the replacement of inclusive and meta-identities based on citizenship by tribal lifestyles, increasing inequality, and the proliferation of populist political movements fueled by xenophobia. Therefore, the concept of Retrotopia, which Bauman put forward, can be read as an ideal proposal to understand the complex and multi-dimensional social reflections.

Conclusion and Discussion: Bauman devoted his first book, written in English in 1973, to discussions of "utopia." Considering that his last book in 2017, ironically, was about "the past" and "retrotopia" in the half-century that has passed, this situation points to the continuity in Bauman's writings. It can also be argued that although retrotopia and utopia have different historical alignments in their pendulum-like orbits, they have similar oscillations that feed each other. However, retrotopia, as a Weberian ideal typology, also has a critical value in understanding today's world, where the pains of increasing individualization, the weakening of collective identities, and especially populist political pursuits that contain various promises for the past are gaining strength. Retrotopia, unlike utopia, can also be considered a kind of escape from reality and the pushing aside of hopes of making the world a better place.